КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

Кафедра освітньої політики

Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри освітньої політики
Протокол №4? від 18 серпня 2022 року
Завідувач кафедри _____ Здрагат С. Г.

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Евалюація в освіті

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

П.І.Б. викладача	Здрагат Світлана Геннадіївна
Науковий ступінь, вчене звання, посада	Кандидат соціологічних наук, старший викладач, завідувачка кафедри освітньої політики
Контактні дані викладача	E-mail: nml.sveta@gmail.com т. моб. 096-42-90-985
Консультації	Середа – 14.00-16.00

2022 – 2023

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 4	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Вибіркова
	Спеціальність	***Рік підготовки:***
годин – 120	011 Освітні, педагогічні науки	1-й
		Семестр
		2-й
змістових модулів – 4		***Лекції***
		8год.
	Рівень вищої освіти: Другий (магістерський)	***Практичні, семінарські***
		6 год.
		Самостійна робота
		106 год.
		Форма підсумкового контролю: залік

2. Анотація до курсу

Запропонована програма ставить за мету сформувати у здобувачів вищої освіти здатність до оволодіння технологією та інструментарієм евалюації у системі загальної середньої освіти для ефективної організації освітнього процесу.

Предмет курсу – теоретико-методологічні засади евалюації та використання евалюаційного дослідження у системі освіти.

Завдання курсу: формування в здобувачів вищої освіти системи знань з основ методології евалюації та технології проведення евалюаційного дослідження в галузі освіті, сприяння формуванню компетенцій для самостійного практичного використання евалюаційного інструментарію у своїй професійній та управлінської діяльності, оволодіння системою теоретичних і практичних знань з евалюації у галузі освіти, необхідних для професійної діяльності педагога та керівника педагогічних систем; формування розуміння сутності і значення використання евалюації в освітньому процесі ЗЗСО та готовності до її практичного здійснення; формування знань про зміст, методи, форми, технології організації і здійснення евалюаційного дослідження в педагогічній та управлінської діяльності; формування наукового світогляду і методологічної культури евалюатора в освіті; опанування системою практичних вмінь щодо володіння інструментарієм проведення евалюаційного дослідження в педагогічних

системах; формування знань та вмінь у створенні проєкту оцінювання та самооцінювання у сфері освіти; сприяння розвитку інтелекту, творчих якостей, здатності до науково-дослідницької та інноваційної діяльності педагога на засадах евалюації.

Дисципліна «Евалюація в освіті» забезпечує набуття здобувачами вищої освіти знань з оцінювання та самооцінювання на засадах евалюації, їх підготовку до професійної та управлінської діяльності на самостійної основі з використанням евалюаційного підходу, формування знань, умінь та навичок в організації та проведення евалюаційного дослідження, фахово-педагогічне розуміння суті, змісту, ролі, функціональності технологій евалюації як важливої складової освітнього процесу що сприяє ефективній педагогічній взаємодії його суб'єктів у педагогічних системах.

Особливістю курсу є практико-теоретичне спрямування на формування знань, умінь практичного застосування конструктивних способів здійснення евалюаційного дослідження для педагога та керівника педагогічних систем.

Переваги курсу для здобувачів вищої освіти: отримання об'єктивної інформації щодо якості освіти та осмислення широкого комплексу питань освітньої діяльності педагогічних систем на засадах евалюаційного дослідження, формування професійних уявлень і створення власних поглядів щодо педагогічної взаємодії та визначення ефективності освітнього процесу на засадах евалюації.

3.Технологічна карта дисципліни

Тема	Зміст	Завдання	Контроль
Змістовий модуль І. Теоретичні та методологічні основи евалюації			
Тема 1. Евалюація як інноваційна система оцінювання в освіті: сутність евалюації та її основні форми. Комбінації видів оцінювання в освіті.	Зв'язок навчальної дисципліни з курсами психології, педагогіки й методики навчання. Мета вивчення дисципліни «Евалюація в освіті». Нормативно-правові аспекти модернізації освіти та оцінки її ефективності. Основні принципи модернізації освіти. Сенс інновацій в оцінюванні у контексті модернізації освіти. Потенціал евалюації як інноваційної системи оцінювання в освіті. Історія розвитку евалюації. Складові частини евалюації: попереднє оцінювання, моніторинг, критичний огляд, обстеження, розслідування, аудит, дослідження, внутрішнє управлінське консультування. Види та типи евалюаціїання. Види та типи евалюації.	Пошуково-дослідні завдання	Опитування
Тема 2. Наукові та практичні цінності евалюації.	Наукові та оцінювальні дослідження: аспекти, спільності та відмінності. Види досліджень. Основні фундаментальні якості евалюацій: корисність, виконуваність, коректність, точність. Управлінські аспекти оцінювання: оцінювання як елемент культури педагогічної діяльності, як інструмент організаційного розвитку, оцінювання	Підготовка до виступу	Презентація захист

	через функцію самоконтролю, оцінювання як знаряддя співпраці		
Тема 3. Функції та стандарти евалюації, її спрямованість на зміни у функціонуванні педагогічної системи.	Ключові функції евалюації: підзвітність, стимулювання і акредитація. Фундаментальні якості та стандарти евалюації. Основні джерела отримання інформації. Стандарти та зміни у функціонуванні педагогічної системи: управлінський аспект. Причинно-наслідкові зв'язки процесів та продуктів оцінювання навчальних досягнень. Оцінка цілей навчання як процес пошуку та інтерпретації достовірних даних, Базові принципи оцінки цілей навчання. Типологія моделей виявлення ефективності евалюації. Основні вимоги до оціночно – аналітичної діяльності у режимі евалюаціївання у розвитку особистості.	Проєктування	Презентація
Змістовий модуль 2. Інструментальний ресурс евалюації			
Тема 4. Об'єкти і предмети евалюації, евалюаційний проєкт	Основні освітні об'єкти: національна система освіти, освітні програми / проєкти, педагогічні системи, вчителі, учні. Визначення предмета евалюаційного дослідження. Методика комплексного підходу до виділення об'єкта дослідження, окреслення його предмета та формулювання ключових питань евалюаційного дослідження. Кількісні та якісні методи дослідження. Окреслення джерел інформації та дослідної вибірки. Основні елементи проєкту евалюації. Основні елементи проєкту евалюації.	Пошукові завдання	Опитування
Тема 5. Анкетування та метод інтерв'ю в евалюаційному дослідженні	Анкета як інструмент збору думок респондентів. Анкетування як метод дослідження. Види анкетних запитань. Підходи до формулювання анкетних питань. Переваги та недоліки анкетування. Інтерв'ю як техніка збору даних. Стандарти інтерв'ю. Стандартизоване та нестандартизоване інтерв'ю. Фокусоване групове інтерв'ю. Переваги та недоліки.	Творче завдання	Опитування
Тема 6. Методика спостереження та аналізу документів:	Ключові питання методу спостереження. Об'єкти спостереження. Спостереження як можливість реєструвати факти, думки і емоції та класифікувати, генералізувати та інтерпретувати отримані дані. Переваги	Пошукове завдання, підготовка до виступу	Презентація

евалюаційний підхід	та недоліки спостереження як методу проведення евалюації Аналіз документів як метод оцінювального дослідження. Види документів: письмові, цифрові та візуально-звукові. Переваги та недоліки методу.		
Змістовий модуль 3. Ефективність освіти: критерії та форми їх оцінювання в сучасній Україні. Теорія та практика оцінювання в зарубіжних країнах			
Тема 7. Критерії оцінки якості освіти. Сенс, результативність та клімат навчання. Історія розвитку оцінювання в Україні.	Критерії і показники оцінки якості освіти. Ключові компетенції випускника як основний критерій якості освіти. Показники якості освіти. Ознаки «ефективної школи». Фактори системи якості освіти у педагогічних системах. Напрямки вимірювання якості роботи педагогічної системи; управлінська складова. Принцип та аналіз функцій зворотнього зв'язку. Способи оцінювання якості навчання. Застороги на шляху підвищення якості.	Моделювання, проєктування	Презентація
Тема 8. Евалюаційне дослідження у оцінюванні педагогічної системи	Внутрішнє оцінювання в педагогічної системі: професійний на управлінський аспекти Особливості евалюації як комплексного оцінювання. Евалюаційне дослідження та самооцінювання педагогічної системи. Етапи евалюації як систематичного дослідження подій. Умови реалізації ефективно організованої та науково обгрунтованої евалюаціїта науково обґрунтованої евалюації.	Моделювання, проєктування	Презентація
Тема 9. Підходи до оцінювання результатів навчання в зарубіжних освітніх системах.	Міжнародні стандарти якості діяльності громадсько активних педагогічних систем. Розвиток якісних методів оцінювання ефективності освіти: зарубіжний досвід. Різні підходи в оцінці освітніх досягнень на засадах евалюації (з досвіду Великої Британії, Німеччини, Австрії, Польщі, Канади, США).		
Змістовий модуль 4. Соціальна результативність освіти: евалюаційний підхід			
Тема 10. Евалюація як інтегративна система оцінювання соціальної результативності освіти.	Базові елементи успішних стратегій забезпечення якісної освіти. Підвищення об'єктивності результатів евалюації. Реалізація принципу релевантності результатів евалюації. Принцип систематичності. Принцип інформаційної безпеки в евалюаційному дослідженні.	Завдання	Опитування
Тема 11. Самооцінюв	Основні функціональні завдання системи оцінювання якості освіти: управлінська	Пошукові завдання	Презентація

ання: основні імпульси, мотивація та результативність	складова. Ключові характеристики самооцінювання. Внутрішнє та зовнішнє самооцінювання у педагогічних системах. Фактори самооцінювання в педагогічних системах.. Самооцінювання (автоевалюація) професійної діяльності педагога.		
Тема 12. Евалюаційний проєкт як система інноваційного підвищення якості освіти.	Етапи евалюації як систематичного дослідження подій. Управлінські та організаційні кроки евалюаційного проєкту. Елементи проєкту евалюації. Практика створення евалюаційного дослідницького проєкту. Карта проєкту. Звіт та презентація проєкту		

За кожною темою від здобувачів вищої освіти вимагається:

- ведення тематичного словника,
- складання конспекту самостійно опрацьованих тем згідно з правилами цитування (для заоч.)

4. Політика курсу

Для забезпечення ефективного засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Евалюація в освіті» до здобувача вищої освіти висуваються такі вимоги: відвідування всіх навчальних занять з дисципліни є обов'язковим; порушення дисципліни під час навчальних занять забороняється.

Під час лекційних занять від здобувача вищої освіти вимагається уважно слухати викладача та конспектувати основні положення теми.

На практичних заняттях проводиться обговорення практичної сторони тем дисципліни. До кожного практичного заняття здобувач вищої освіти повинен сумлінно готуватися: вивчати навчальний матеріал за темою практичного заняття відповідно до навчально-тематичного плану дисципліни, готувати реферати для виступів, практичні завдання. Під час проведення практичного заняття здобувачі вищої освіти повинні брати активну участь в обговоренні його теми, виступати з рефератами, відповідати на питання викладача та своїх одногрупників, брати активну участь у всіх видах навчальної діяльності, що організовується викладачем.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти передбачає самостійне вивчення тем і питань дисципліни, визначених викладачем, підготовку навчальних та аналітичних матеріалів для роботи на практичних заняттях.

Політика щодо дедлайнів та перескладань. Перескладання академічних заборгованостей відбувається лише за наявності поважних причин.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

5.1 Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Бали			**Критерії оцінювання навчальних досягнень**	
За національною шкалою	**Шкала ЄКТС**		**Теоретична підготовка**	**Практична підготовка**
			Здобувач вищої освіти	
2…5	**1…100**	**F…A**		
5	**90**	**A**	Здобувач вищої освіти виявив всебічні, систематичні й глибокі знання з	Здобувач вищої освіти гарно орієнтується в

	… **100**		історії розвитку питання, основних сучасних напрямків розвитку питання. Розкрито зміст евалюаційних процесів, визначена їх сутність та встановлені взаємозв'язки між суб'єктами цих процесів. Матеріал викладений логічно, послідовно, без помилок, з виявленням здатності здобувача вищої освіти диференціювати, інтегрувати знання, з'ясовувати відповідну термінологію..	матеріалах модулів. Здійснює аналіз нормативної бази та науково-педагогічної літератури з питань впровадження та реалізації евалюаційних процесів . Вміє довести власну точку зору. Виконує всі практичні завдання самостійно .
4	**75** **…** **89**	**C** **…** **B**	Здобувач вищої освіти виявив загалом добрі знання навчального матеріалу з питань евалюаційних процесів, що передбачені програмою, але допустив низку помітних помилок; засвоїв основну літературу, рекомендовану програмою; показав систематичний характер знань з курсу; здатний до самостійного використання та поповнення надбаних знань у процесі подальшої роботи	Здобувачем вищої освіти завдання самостійної роботи виконано, однак висновки потребують подальшого осмислення та відповідності до подальшої практичної роботи. Здобувач вищої освіти невпевнений у власних висновках. Висновки зроблені, але потребують уточнення..
3	**60** **…** **74**	**E** **…** **D**	Здобувач вищої освіти виявив знання основного навчального матеріалу курсу в мінімальному обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; в основному виконав завдання, передбачені програмою; ознайомився з основною літературою, рекомендо-ваною програмою; допустив помилки у відповідях на запитання при виконанні завдань, які може усунути лише під керівництвом та за допомогою викладача	Здобувач вищої освіти задовільно орієнтується в проблемі, поставленій у завданні, відповідь розкрито неповністю, є недоліки..
2	**35** **…** **59**	**FX**	Здобувач вищої освіти має значні прогалини в знаннях основного навчального матеріалу курсу; допускав принципові помилки при виконанні передбачених програмою завдань, але спроможний самостійно доопрацювати програмний матеріал.	Здобувач вищої освіти виконує частину завдання за допомогою викладача.
2	**1** **…** **34**	**F**	Здобувач вищої освіти не володіє навчальним матеріалом	Здобувач вищої освіти виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.

5.2 Критерії оцінювання за різними видами робіт

Вид роботи	Бали	Критерії
Практичні заняття (виступи та обговорення наукових доповідей, активність у процесі обговорення питань з тем дисципліни під час практичних занять, відповіді на питання викладача під час усного опитування)	0	Здобувач не проявляє активності під час практичного заняття, лише спостерігає за роботою інших.
	1-3	Здобувач не виступає з науковою доповіддю, але бере участь в обговоренні питань, які розглядаються під час практичного заняття, висловлює свою думку, відповідає на питання викладача під час усного опитування, але може припускати помилки.
	4-6	Здобувач виступає з науковою доповіддю, але припускається помилок, бере участь в обговоренні питань, які розглядаються під час практичного заняття, висловлює свою думку, відповідає на питання викладача під час усного опитування, але може припускати незначні помилки.
	7-10	Здобувач виступає з підготовленою науковою доповіддю, презентує виконане завдання, правильно відповідає на всі питання, поставлені викладачем та іншими здобувачами, бере активну участь в обговоренні питань, які розглядаються під час практичного заняття, висловлює свою думку, ставить питання іншим здобувачам після їх виступів, доповнює, уточнює їх за необхідності, правильно відповідає на всі питання, поставлені викладачем під час усного опитування.
Виконання самостійної роботи (самостійне вивчення та конспектування питань, винесених на самостійне опрацювання)	0	Здобувач не виконує самостійну роботу.
	1-2	Здобувач вивчив частково питання, винесені на самостійне вивчення, не всі з них законспектував. Припускає помилки під час поточного контролю з питань, що виносились на самостійне вивчення. Питання законспектовані формально.
	3-4	Здобувач вивчив всі питання, винесені на самостійне вивчення, але не всі з них законспектував. Припускає деякі помилки під час поточного контролю з питань, що виносились на самостійне вивчення. Питання законспектовані на достатньому рівні.
	5-6	Здобувач творчо підійшов до виконання самостійної роботи та конспектування всіх питань, винесених на самостійне вивчення, опрацював достатню кількість рекомендованих джерел з основного списку літератури, проявив ініціативу в опрацюванні додаткових джерел. Під час поточного контролю знань з питань, винесених на самостійне вивчення, виявляє ґрунтовні знання з теорії та практики цих питань, не припускає помилок у відповідях на питання викладача.

6. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти
Заочна форма навчання

Поточний та/або періодичний контроль															Підсумковий контроль	Загальна підсумкова оцінка
Змістовий модуль № 1				Змістовий модуль № 2				Змістовий модуль № 3				Змістовий модуль № 4				
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5		Т6		Т7	Т8	Т9	Т10	Т11	Т12			
с.р	с.р	с.р	с.р	п	с.р	п	с.р	с.р	с.р	с.р	с.р	с.р	п	с.р		
5	5	6	6	10	6	10	6	6	6	6	6	6	10	6	0	100

Т – тема заняття; с. р. – самостійна робота; п – практична робота.

7. Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Якість освіти в дзеркалі сучасних вимог та експектацій. Нова парадигма : журнал наукових праць. *Творче об'єднання «Нова парадигма».* Вип. 93. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 3-19.
2. Боднар О. С. Організаційно-педагогічні засади експертного оцінювання навчально-виховної діяльності загальноосвітніх шкіл. О. С. Боднар: Дис. канд. наук: 13.00.06, 2008. 180 с.
3. Вайс К. Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики. Пер. з англ Р. Ткачука, М. Корчинської. Київ : Основи, 2000. 671 с.
4. Гавриш Р. Л. Евалюація діяльності громадсько активних шкіл за міжнародними стандартами. Р. Л. Гавриш, Т. В. Водолазська. *Постметодика. 2012. № 1*. С. 19-25.
5. Здрагат С. Г. Евалюація як система інноваційного підвищення якості освіти у соціологічній перспективі. *Вісник Львівського університету : збірник наукових праць. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка. Серія: соціологічна.* 2015. №9. С. 187-193.
6. Здрагат С. Г. Евалюація: історія та розвиток. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс»,* 2015. Вип. № 19-20. С. 121–130.
7. Здрагат С. Г .Сутність евалюації та її основні форми. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : *матеріали звітньо-наукової конференції викладачів, аспірантів і докторантів Інституту соціології, психології та соціальних комунікації НПУ імені М. П. Драгоманова (24 березня 2015 р., м. Київ)* Гол. ред. В. Б. Евтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. Вип. 1. С. 34-36.
8. Здрагат С. Г. Самооцінювання: основні імпульси, мотивація та результативність. *Міжнародна конференція «Педагогіка, спрямована у майбутнє» (до 100-річчя Вальдорфської педагогіки).* Харків: Вид. група «Основа», 2019. 160 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»: Вип. 8 (199)
9. Здрагат С. Г. Проблеми якості в освіті. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку».* Одеса. Вид. Букаєв Вадім Вікторович, 2019. 352 с.
10. Здрагат С. Г. Комбінації видів оцінювання в освіті: евалюаційний підхід. *ІІ Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку*». Одеса. Вид. Букаєв Вадім Вікторович, 2020. 324 с.
11. Здрагат С. Г. Інструментальний ресурс евалюації. *І Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення».* Київ, 2020.
12. Здрагат С. Г. Розвиток школи: евалюаційний підхід. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічної та*

психологічної наук в Україні та країнах Євросоюзу». Люблін, Польща, Maria Curie- Sklodovska Unsversity, 2020.

13. Конажевскі К. Як проводити освітні дослідження. *Практична методологія. Варшава:* WSiP. 2000. С. 12-13.

14. Корпоровіч Л. Сучасні концепції евалюації в контексті викликів регіонаьного розвитку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Збірник наукових праць*. Випуск 6. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 80-89.

15. Самооцінювання в школі [пер. з пол. О. Гарцули]. Львів: Літопис, 2011. 186 с.

16. Сачок М. В. Операціоналізація евалюаційних понять та термінів: соціологічний погляд. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць.* Випуск 7. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. С. 66-74.

17. Сачок М. В. Якість як базова категорія евалюаційного процесу. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету.* Харків: Видавничий центр МСУ, 2011. №2. С. 3-12.

18. Шестакова; К. Соціальне проєктування: підготовка та евалюація проєкту [Текст] : навч. посіб. / Катерина Шестакова; Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича.

Додаткова

1. Водолазська Т. В. Як створити громадсько активну школу. Київ : *Шкільний світ*, 2011. 128 с.

2. Гавриш Р. Л. Громадська експертиза якості діяльності школи. *Управління освітою*. 2012. № 23 (299). С. 4-8.

3. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи. [пер. з англ. Г. Вець]. Львів: Літопис, 2003. 256 с.

4. Здрагат С. Г. Громадська відповідальність і професіоналізм як умови адекватного оцінювання системи інклюзивної освіти. *Вісник Одеського національного університету: науковий журнал. Серія: соціологія*. Одеса, 2016. Том 21. Вип. 1(24). С. 19-25.

5. Здрагат С. Г. Умови реалізації соціальної технології евалюації інклюзивної освіти. *Грані: науково-теоретичний альманах. Дніпро* : Вид-во «Грані». 2017. №144(4). С. 10-16. Входить до міжнародних наукометричних баз даних: Index Copernicus (Impact Factor ICV 2015 – 59.46); Google Sholar; National Lsbrary of Ukraine Vernadsky та ін.

6. Здрагат С. Г. Алгоритм реалізації евалюаційного дослідження в інклюзивної освіті. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів (14-18 березня 2016 р., м. Київ*) Ред. рада: В. П. Андрущенко (голова) [та ін.]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 37-40

7. Інноваційний розвиток освітнього середовища громадсько активних шкіл, упоряд. Т. В. Водолазська, Р. Л. Гавриш. Полтава: АСМІ, 2012. 124 с.

8. Каплун М. В. Концептуалізація евалюації соціальних програм як соціологічної теорії. Автореф. дис… канд. соціолог. наук; спец. 22.00.01 – теорія та історія соціології. Харків, 2015. 20 с.

9. Нємєрко Б. Дидактичний вимір та система забезпечення якості роботи школи. *Poradnik dyrektora szkoły*. Варшава: Видавництво RAABE, 2000.

10. Оцінювання в школі. Ред. Е. Толвінська-Круліковська. Варшава: ОРО, 2010.

11. Сачок М. В. Американська евалюаційна школа: досвід вирішення соціальних проблем *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 3: збірник наукових праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 28-41.

Електронні інформаційні ресурси

http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi	Верховна Рада України
www.mon.gov.ua	Міністерство освіти і науки України
https://osvita.od.gov.ua/	Департамент освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації
http://www.znannya.info	Інформаційний портал «Знання»
http://www.osvita.ua	Освітній портал Освіта.UA
http://www.intellect-invest.org.ua	Портал сучасних педагогічних ресурсів
http://www.ukped.com	Українська педагогіка.
http://www.intel.com/cd/corporate/education/emea/ukr/index.htm	Intel® у сфері освіти

Наукові бібліотеки

http://www.nbuv.gov.ua/ http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
http://www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html	Електронний фонд наукових публікацій
http://dnpb.gov.ua/	Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (Київ)
https://dntb.gov.ua/	Державна науково-технічна бібліотека України (Київ)
https://nlu.org.ua/	Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
https://dnpb.gov.ua/ua/	Державна науково-педагогічна бібліотека ім. В.О. Сухомлинського
http://www.odnb.odessa.ua/	Одеська національна наукова бібліотека
https://www.biblioteka.od.ua/	Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М.С. Грушевського
https://vnmzpv.odessaedu.net/	Відділ інформаційно-ресурсного забезпечення КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»